

ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ТА ІНШИХ РЕЧОВИХ ПРАВ

EXERCISE AND PROTECTION OF PROPERTY AND OTHER PROPERTY RIGHTS

Скрипник В.Л., д. ю. н., доцент,
завідувач кафедри фундаментальних і юридичних наук

Кременчуцький національний університет імені М. Остроградського

Білявська Є.Р., студентка V курсу факультету права,
гуманітарних і соціальних наук

Кременчуцький національний університет імені М. Остроградського

Право власності – це система правових норм, які регулюють відносини щодо володіння, користування та розпорядження майном його власником. Питання про право власності є одним із фундаментальних в історії становлення української суспільної свідомості. У всі часи інститут права власності посідав центральне місце у цивільному праві. Сьогодні не втрачає своєї актуальності питання про теоретичне вивчення значення захисту права власності. У статті розглянуто питання пов'язані з розмежуванням понять «захисту» та «охорони» права власності. Проаналізовано окремі питання способів захисту права власності. Розглянуто теоретичні проблеми, класифікації способів захисту права власності та поняття способів захисту цього права.

Право власності займає ключове місце в системі прав і свобод людини і громадянина. Його належне забезпечення та реалізація є чинниками зміцнення й утвердження України як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної та правової держави. Цивільно-правовий захист права власності – це система активних заходів, застосовуваних власником, компетентними державними чи іншими органами, спрямованих на усунення порушень права власності, покладення виконання обов'язку з відновлення порушеного права на порушника.

У правовій науці не визначено чіткої диференціації цивільно-правового захисту права власності. Але, на нашу думку, найбільш поширений поділ цивільно-правових способів захисту на речово-правові та зобов'язально-правові. Така система захисних заходів водночас є складовою частиною загально-правового механізму захисту права власності.

Специфіка цивільно-правового захисту майнових прав і інтересів полягає, насамперед, як у застосуванні таких юридичних засобів чи способів, що забезпечують усунення перешкод у здійсненні права власності, як основного речового права, так і у відновленні майнового становища, а також виплаті справедливої компенсації за блага, які неможливо поновити.

Ключові слова: право власності, цивільно-правова охорона права власності, право на захист, цивільно-правовий захист права власності, цивільно-правові засоби захисту права власності.

Ownership is a system of legal norms that govern the relationship of possession, use and disposal of property by its owner. The issue of property rights is one of the fundamental in the history of the formation of Ukrainian public consciousness. At all times, the institution of property law has occupied a central place in civil law. Today the question of theoretical study of the importance of protection of property rights does not lose its relevance. The article considers issues related to the distinction between the concepts of "protection" and "protection" of property rights. Some issues of ways to protect property rights are analyzed. Theoretical problems, classifications of ways to protect property rights and the concept of ways to protect this right are considered.

Property rights play a key role in the system of human and civil rights and freedoms. Its proper provision and implementation are factors in strengthening and establishing Ukraine as a sovereign, independent, democratic, social and legal state. Civil law protection of property rights is a system of active measures applied by the owner, competent state or other bodies aimed at eliminating violations of property rights, imposing the obligation to restore the violated right to the infringer.

Legal science does not define a clear differentiation of civil law protection of property rights. But, in our opinion, the most common division of civil protection methods into property law and obligation law. Such a system of protective measures is at the same time an integral part of the general legal mechanism for the protection of property rights.

The specificity of civil law protection of property rights and interests is, first of all, in the use of such legal means or methods that eliminate obstacles to the exercise of property rights, both fundamental property rights and the restoration of property status, as well as the payment of fair compensation for benefits that cannot be renewed.

Key words: property right, civil protection of property rights, right to protection, civil protection of property rights, civil means of protection of property rights.

Кожен громадянин України має право володіти, користуватися і розпоряджатися власністю, що йому належить, а також результатами своєї творчої, інтелектуальної діяльності [1]. Запорука реального здійснення цього права лежить у його належному захисті. Захист охоронюваних законом інтересів осіб та їх суб'єктивних прав є одним з основних видів діяльності адміністративних та судових органів у сфері розгляду та вирішення цивільних або інших спорів. Стаття 55 Конституції України, відповідно до якої права та свободи людини мають бути захищені судом, є підставою та правовою основою діяльності судів у даній сфері. Також, кожен має право після використання всіх національних способів правового захисту звертатися за захистом своїх прав та свобод до відповідних міжнародних судових установ або до відповідних органів міжнародних організацій, та має право будь-якими не забороненими законом способами захищати свої права та свободи від порушень і протиправних посягань.

Дослідженню проблем захисту права власності, а також окремих способів захисту прав присвячені праці провідних вітчизняних та зарубіжних науковців. У наукових колах ці проблеми досліджували такі вчені: Ю. М. Андреев, В. В. Бутньов, І. В. Болочан, С. М. Братусь, М. І. Гаврилюк, О. В. Дзера, І. О. Дзера, С. Є. Донцов, В. В. Джуль, С. Е. Демський, І. П. Домбровський, Г. В. Єременко, І. С. Канзафарова, О. М. Клименко, О. С. Красільникова, Т. С. Ківалова, В. М. Коссака, Н. С. Кузнецова, В. В. Луць, Р. А. Майданик, С. М. Романович, Я. М. Романюк, З. В. Ромовська, Є. А. Суханов, Є. О. Харитонов, Р. Б. Шишка, Я. М. Шевченко, О. С. Яворська, Г. Б. Яновицька та інші.

Метою статті є визначення понять цивільно-правової охорони права власності, цивільно-правового захисту права власності та їх співвідношення, а також дослідження класифікації цивільно-правових засобів захисту права власності.

Дефініція – це виражене у вербальній формі уявлення дослідника про правову дійсність. Законодавчі дефініції мають бути чіткі та доступні за своїм змістом, вичерпно характеризувати ту або іншу правову категорію, не припускати подвійного тлумачення, як професійними юристами, так і звичайними громадянами. У справі «Оллсон проти Швеції» (Ollson v. Sveden) 1988 Європейський суд з прав людини зазначив, що «норма не може розглядатися як «право», якщо вона не сформульована з достатньою чіткістю так, щоб громадянин мав можливість за необхідності, з відповідними рекомендаціями повною мірою передбачити наслідки, які можуть настати за вчинене діяння» [11]. Водночас запропонувати дефініцію певного правового поняття досить складно, оскільки, як зазначили римські юристи: «Omnis definitio in juri civile periculosa est; parum est enim ut non subverti possit» (будь-яке визначення у цивільному праві є небезпечним, оскільки існує небагато того, що не можна перевернути) [2, с. 186].

Саме тому, на нашу думку, перш ніж розглядати питання захисту прав, необхідно розмежувати поняття «захисту» та «охорони», визначити зміст права на захист та правовідносин відносно захисту загалом. У цивілістиці подекуди можна знайти зауваження, що це питання є цілком теоретичним та не впливає на реалізацію таких прав. Проте ці поняття можливо розглядати як окремі сукупності дій. При цьому зазначається, що поняттям «охорона» охоплюються заходи що вживаються з метою попередження порушення вищевказаного права. Однак, якщо вдосталь причин вважати, що є реальна загроза порушення права власності, поняттям «захист» охоплюються вжиті запобіжні заходи [3, с. 15].

У ст. 1 Закону України «Про страхування» [4] відбувається підміна категорій охорони та захисту. Страхування визначається як вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів фізичних осіб та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків). Договір страхування укладається, виконується та припиняється, хоча ці події можуть й не настати.

Можна зазначити, що право власності охороняється, до моменту його порушення. В свою чергу захист права власності реалізується за допомогою конкретних способів та засобів, та спрямований на відновлення порушеного права, а також, на усунення дій, що порушують такі права.

Вищевказана думка, щодо розмежування понять «захист» та «охорона» знайшла себе також у працях таких правників, як Шишка Р. Б. [5, с. 247] та Галянтич М. К. [6, с. 20].

Значення власності переоцінити дуже важко, не тільки у житті кожного з нас, а й на сучасному етапі розвитку нашої держави. Далеко не поодинокі випадки, коли особи змушені захищати свої права, зокрема право на власність.

Норми щодо захисту права власності знаходять свою реалізацію у нормах таких галузей права, як цивільне, адміністративне, кримінальне, земельне та фінансове. Однак особливості саме цивільного законодавства надають нам можливість здійснювати захист права власності у повному обсязі [7, с. 501].

У статті 15 Цивільного Кодексу України, чітко зазначено, що кожна особа має право на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання, а також на захист своїх інтересів, який не суперечить загальним засадам цивільного законодавства [8]. Наведена форма може бути реалізована шляхом самозахисту або за допомогою компетентних органів, способами, які не заперечені законодавством.

В цивілістичній доктрині не визначено чіткої диференціації цивільно-правового захисту права власності. Втім, традиційно виділяють дві основні форми захисту прав та інтересів: юрисдикційну, яка здійснюється органом державної влади чи органом місцевого самоврядування, їх посадовими особами у межах повноважень та у спосіб,

визначений законом, та неюрисдикційну, яка, як правило, здійснюється самими зацікавленим суб'єктом з дотримання встановлених законом норм.

Не менш поширений є й поділ цивільно-правових способів захисту на речово-правові та зобов'язально-правові.

Традиційно до речово-правових позовів відносять віндикаційний позов (вимоги не володіючого власника до незаконного володільца про витребування майна), негативний позов (вимоги власника щодо усунення порушень права власності, які не пов'язані з володінням, позов власника про визнання права власності. Також ч. 2 ст. 386 ЦК України [8] передбачена можливість, за наявних підстав, звернення власником до суду з вимогою про заборону вчинення особою дій, що можуть порушити право власності, або з вимогою про вжиття заходів щодо запобігання такому порушенню.

В свою чергу, зобов'язально-правові способи захисту поділяються на договірні та недоговірні (позадовірні), основою їх реалізації є застосування примусу. Так, у договірних зобов'язаннях, власник має можливість захистити своє право шляхом примусу боржника виконати обов'язок в натурі; розірвання договору; застосування мір відповідальності, передбачених договором чи інших заходів, передбачених договором або законом (наприклад, повернення сторонам майна, переданого ними на виконання договору, повернення майна, переданого власником у орендне чи інше тимчасове користування) [9, с. 32–33]. Щодо недоговірних зобов'язань, то до них належать: публічна обіцянка винагороди, ведення чужих справ без доручення, запобігання загрози шкоди чужому майну, рятування здоров'я та життя іншої особи, заподіяння шкоди, створення небезпеки (загрози) життю та здоров'ю фізичних осіб, а також їхньому майну та майну юридичних осіб [10, с. 17].

З нашої точки зору, доцільною є думка І. О. Дзери, яка до закоріненого поділу цивільно-правових засобів захисту на речово-правові та зобов'язально-правові включила так звані «спеціальні» засоби захисту, що застосовуються в конкретних випадках порушення прав власників. Такими випадками є, наприклад, позови про захист прав співвласників у разі виділу, поділу та продажу спільного майна; засоби захисту права власності померлих та осіб, визнаних безвісти відсутніми або оголошених померлими; засоби захисту прав власників від неправомірного чи правомірного втручання державних органів, органів місцевого самоврядування та в надзвичайних ситуаціях; інші спеціальні засоби, обумовлені особливим колом умовноважень чи зобов'язань осіб та надзвичайними обставинами [9, с. 48]. Ця позиція заручилася підтримкою у наукових колах і отримала подальший розвиток, адже, існують способи захисту, що не підпадають під класичну класифікацію з поділом на речово-правові та зобов'язально-правові.

Слід, також, приділити увагу на класифікацію, запропоновану О. Мірошник та Т. Присяжнюк. Зокрема, вони вирізняють наступні позови, що спрямовані на захист права власності:

- 1) про визнання права власності на майно, витребування його з чужого незаконного володіння та від добросовісного набувача у передбачених законом випадках або відшкодування його вартості чи усунення інших порушень прав власника;
- 2) про визначення порядку володіння, користування і розпорядження майном, що є спільною власністю;
- 3) про поділ спільного майна або виділення з нього частки;
- 4) про визнання недійсними угод про відчуження майна чи дійсними у випадках, коли одна із сторін повністю або частково виконала угоду, що потребує нотаріального посвідчення, а інша сторона ухиляється від нотаріального посвідчення угоди за рішенням суду, незаконними актів державних органів, органів місце-

